

Roska Márton (1880–1961) régész pokoljárása



A budapesti Magyar Tudományos Akadémia levéltárában bukkantam egy rövid, géppel írott román nyelvű ismertetőre, ez az Arad megyében 1922-25 közötti régészeti ásatásokról, illetve megfigyelésekről szól, amelynek során a Păr patak medrében (Fehér-Körös völgye) a cro-magnoni ember nyomaira bukkantak. Az írás Kolozsváron készült, címe ***Arad megye első lakói***, és a szerzője Roska Márton régészprofesszor.

A név olvasatán hirtelen beugrottak az egykori kolozsvári emlékek egyetemista koromból. Nem sokkal az egyetemek egyesítése után, az 1960-as évek elején a Babeş–Bolyai „korszak” kezdetén, a kolozsvári magyar egyetemisták érdeklődési körüknek megfelelően különböző baráti társaságokba tömörültek. Én a természettudományok kedvelői közé cseppentem, sokan voltunk, ezek sorából kerültek ki az elkövetkező időszak itthon Erdélyben „szolgáló” jeles tanárai, orvosai, tudományos kutatói, a két-három évtizedig még létező magyar nyelvű fakultások egyetemi oktatói (akkor még nem volt divatban az értelmiség elvándorlása).

Egy íratlan törvény létezett: nem politizálunk, hiszen tudtuk, a „*Fül és Sólyomszem KFT*” tagjai (ahogy akkor neveztük a besúgókat) a körünkben is ülhetek. Érdekes, jó hangulatú esti beszélgetések zajlottak, ezek során, sok más

egyéb között, sokan a saját „régí” egyetemük „nagyjairól” is meséltek. Akkor hallottam először Dr. Roska Mártonról, a híres, nagy tudású, régész professzor-ról. Amit akkor róla mondtak, abból annyi maradt meg bennem, hogy: rideg ember volt, az acélkeretes szemüvege mögött hideg szemek villogtak, de tekintete azonnal ellágyult, ha saját szakterületéről, a régészetről volt szó, vagy akkor, ha valaki „festői” módon tudta bemutatni az Erdélyben élő, bármelyik népcsoport öltözékét. Most már sokkal többet akartam tudni róla, a keresgélések közben találtam rá Művelődés 2016-os márciusi számában Vincze Zoltán róla szóló nagyon érdekes írására, amely a professzor életét végig kísérő megpróbáltatásokról szól, pedig konkrétan Roska Márton soha nem politizált, csak a munkáját végezte. (Innen vettem az írásom címét is.)

Roska Márton 1880-ban született Magyarköblösön, félárvaként a szamosújvári örmény katolikus árvaházban nevelkedett (örmény apa és magyar anya gyermeke), majd a piarista atyák vették védő szárnyuk alá. Származását nem szégyellte, többször hangsúlyozta: „Én örmény-magyar voltam, vagyok és maradok”.

1905-ben Kolozsváron lediplomázott földrajz-történelem szakon, s mivel már négy éve (1901-től) gyakornokoskodott az egyetemen, ettől kezdve alkalma volt számos erdélyi régészeti ásatáson részt venni.

Az első világháborút a galíciai fronton harcolta végig, jó szerencsének köszönhető, hogy visszajött a háborúból, ismét Kolozsvárra, ott érte meg a város megszállását. 1918 karácsony szombatján a következőket írta jegyzetfüzetébe: **„A sírás fojtogatja torkunkat. [...] Ezt hozta nekünk az angyal máma.”**

Pokoljárása 1919-től kezdődött munkahelyén. Személyes megaláztatások sorozata érte a volt kolozsvári Magyar Állami Egyetem Érmészeti és Régészeti Intézetben, amely ezután az állam nyelvén működött tovább. A román királyi

igazságszolgáltatás felfigyelt rá (intézetben belüli besúgás alapján), ezután a szokásos elrettentési forgatókönyv lépett működésbe: vizsgálati fogság, tárgyalás, az ügyész halált(!) kért rá, majd felmentés következett. A mai szabad sajtó jogvédői megbotránkoznak azon, ami miatt elítélték, a vád ellene: a Romániával szövetséges antanthatalmak (Anglia, USA) sajtójában közölt cikkek fordítása és terjesztése. (Igaz, ezekben a cikkekben Romániáról írtak.)

Szabadulása után visszatért korábbi munkahelyére, de adjunktusi állásából lefokozták tanársegéddé, ennek dacára, mint vérbeli régész, tovább folytatta az erdélyi ásatásokat többek között Kolozsvár környékén, illetve Arad megyében. Itt említeném meg, hogy a menyházai ásatásokat az aradi Kölcsey Egyesület finanszírozta.

1929-ig dolgozhatott, bár az intézetben viharelőtti csönd uralkodott. Februárban megtörtént az átszervezés, és a névváltoztatás (Klasszikus Tanulmányok Intézete). A Roska elleni támadást a Panaitescu-Daicoviciu páros irányította. (A sors fintora, hogy Constantin Daicoviciu történész, politikus, a Babeş–Bolyai Egyetem későbbi hírhedt rektora tanulmányait Budapesten kezdte /tökéletesen beszélt magyarul/, és szakmai előremenetében sokat köszönhetett Roskának.)

1934-ben fegyverrejtegetés ürügyén bezárták a Mátyás király szülőházában működő Erdélyi Kárpát-Egyesület tulajdonában lévő múzeumot, melynek igazgatója akkor Roska Márton.

Mindez csak előjáték volt. A legnagyobb csapás, amely érte az az Asztalos Miklós szerkesztette könyv: **A történeti Erdély** miatt érte, ennek három fejezetét (Erdély az őskorban, a népvándorlás és a honfoglalás idején) ő írta.

Házkutatás, letartóztatás, állásából való elbocsátás, hadbírószági tárgyalás (1936. november 13.) a pokoljárásának következő állomása. A vádpontokat

Daicoviciu tanácsai alapján állították össze: azzal vádolták, hogy magyar revizionista társaságban tevékenykedett, írásaiban Erdély és a magyarlakta területek mindenkori egységét bizonygatja, a magyarok meghonosodását a területen a honfoglalás idejére teszi, a külföldön megjelent munkáiban az erdélyi helységek magyar nevét használja.

Ezen „bűnök” okán a hadbíróóság államellenes izgatás miatt háromhavi elzárásra, ötezer lej pénzbüntetésre és összes jogai (a munkavégzése is) három évre szóló felfüggesztésére ítélte. Ítélethirdetés után letartóztatták.

A méltánytalan döntést mind a magyar, mind a demokratikus román közösségek felháborodással fogadták, Nicolae Iorga a felmentéséért egyenesen a királyhoz folyamodott. November 30-án, a román nemzeti ünnep alkalmából, a király közkegyelembé részesítette, december 3-án elhagyta az ügyészégi fogházat.

1937 januárjában visszavették ugyan az intézetbe, de ellenséges légkör fogadta, úgy érezte, itt nem tud dolgozni, ezért az áttelepülés mellett döntött, Debrecenben egyetemi tanszék várta.

Szíve, a második bécsi döntés után visszahúzta Kolozsvárra, ahova az egyetem Szegedről visszaköltözött, 1940 és 1945 között ennek régészeti tanszékén és az Érem- és Régiségtár élén folytatta iskolateremtő munkáját. De 1945 után újból menekül, az egyetemmel együtt ő is eljött Szegedre, munkáját ott folytatta a régészeti tanszéken.

Az ember azt gondolná, hogy a kitűnő szakember ezt követően végre békeesen végezhetné tudományos munkáját, de ott sem volt szerencséje az „izmus”-os politikai rendszerekkel: amíg Romániában az életét a nacionalizmus, itt Magyarországon a kommunizmus tette tönkre.

Ellene is koncepció per indult az egyetemi előadásain elhangzott mondatai miatt, belekeverték az akkor zajló Mindszenty-ügybe is. Lássunk néhányat a kárhoztatott mondatai közül:

„Magyarország és Erdély régészeti szempontból egységet képez, és így Csonka-Magyarország Erdély nélkül és Erdély Csonka-Magyarország nélkül életképtelen.” Vagy: *”az iskolák államosításával a demokratikus rendszer tönkretette évszázados kultúránkat, „melyet a papságtól kaptunk”;* *„Mindszenty az egyedüli gerinces magyar az országban”;* *„A kommunisták az ország szekerét felfordították, és úgy akarják azt húzni”;* *„A pártban csak a söpredék van, mert minden becsületes magyar ember még a párt tájékát is elkerüli.”*

Az 1949. február 2-án szerkesztett vádirat pontjai (egyes személyek és csoportok, nemzetiségek és felekezetek elleni gyűlöletre izgatás) alapján, a népbíróság 1 év és 6 hónapi börtönbüntetésre ítélte. (Ne felejtjük el, a kijelentéseiért az ítéletet nem a román, hanem a magyar hivatalos szervek hozták!)

Ebben a megfélemlítésekkel terhelt időben számos jeles magyar és zsidó értelmiségi állott ki mellette, de a közvélemény nyomása csak annyit tudott elérni, hogy az ügyét a Népbíróságok Országos Tanácsa két ízben is tárgyalta, de a vádat nem ejtették el, ideiglenesen sem rendelték el szabadlábra helyezését, maradt továbbra is a szegedi Csillag börtönben.

1949. október 24-i fellebbviteli bíróság a vádlott idős korára és betegségére való tekintettel csökkentette börtönbüntetését, november 9-én szabadult, de dolgozni, kutatni nem engedték.



re való tekintettel csökkentette börtönbüntetését, november 9-én szabadult, de dolgozni, kutatni nem engedték.

1953-ban a kicsit enyhülő politikai légkör idején közkegyelemben részesült, ezután indulhatott el a nyugdíj jogosultság elismeréséért folytatott küzdelem (már hét éve

nem volt jövedelme), 1955-ben elismerték végre az 52 éves munkaviszonyát, a Magyar Tudományos Akadémia pedig fél évszázados munkássága elismeréseként a tudományok kandidátusa fokozatát adományozta Dr. Roska Mártonnak. Ekkor már 73 éves volt, nem sokáig élvezhette sem nyugdíját, sem a titulását, 1961-ben távozott az élők sorából.

S most az aradi olvasó felteheti a kérdést: nekünk mi közünk a híres professzorhoz? A válasz nagyon egyszerű: az Arad megyében végzett ásatásai. Többek között 1910-ben ő vezényelte le a Pécska határában található Nagysánccon a régészeti ásatásokat, az ott talált leletek az Arad Megyei Múzeumba kerültek. Ha az akkori kutatásaival a már létező „dák elméletet” igazolja, akkor ma Pécska, esetleg Arad a Ziridava nevet viselné, ő pedig a román régészet egyik csillaga lenne. Szerencsére nem így történt.

Az ásatás érdekessége, hogy az egykori helyi múzeum egyik lelkes munkatársát, Juhász Ferencet Roska oktatta a gyakorlati tudnivalókra.

A Dr. Roska Márton, Dömötör László, Juhász Ferenc Pécska-Szemlak vonalában végzett ásatásairól 2009-től az Archeológiai Értesítőkből olvashatunk.

Aki többet szeretne tudni a Pósta Béla-féle kolozsvári régészeti központról, amelybe Roska Márton is tartozott, ajánlom M. Lezsák Gabriella 2019-es doktori értekezését: A kolozsvári régészeti iskola a „visszatér Erdély” (1940–1944) időszakban, László Gyula kolozsvári évtizede; (ELTE)

Piroska István

Szövétnék, 2023 március